

**Регіоналізація в європейському
економічному просторі**

Марія БИРКА

**ІННОВАЦІЙНА АКТИВНІСТЬ
ПРОМИСЛОВОСТІ
У РЕГІОНАХ УКРАЇНИ**

Резюме

Проведено оцінку стану промисловості у розрізі регіонів України за рівнем їх інноваційної активності упродовж 2011–2015 рр. За результатами аналізу ключових показників інноваційної активності суб'єктів промислової діяльності (частка підприємств, що впроваджували інновації у загальній кількості промислових підприємств; частка реалізованої інноваційної продукції в загальному обсязі реалізованої промислової продукції; частка витрат на інновації в загальному обсязі капітальних інвестицій), визначено, що для більшості областей характерним був низький рівень інноваційної активності. Вказано, що спостерігалось скорочення групи середнього рівня інноваційної активності (7 областей у 2015 р. проти 12-ти у 2013 р.), що свідчить про затримку інноваційного розвитку регіонів та відсутність позитивної динаміки. Відповідно до значень інтегрального індексу інноваційної активності промисловості побудовано рейтинг регіонів України і запропоновано комплекс заходів, спрямованих на активізацію інноваційної діяльності в умовах глобалізації.

© Марія Бирка, 2017.

Бирка Марія, канд. екон. наук, ДУ «Інститут регіональних досліджень ім. М. І. Долішнього НАН України», Львів, Україна.

Ключові слова

Інноваційна активність, інтегральна оцінка, промисловість регіонів України.

Класифікація за JEL: L52, O31.

У динамічному світі сучасних технологій однією з основних характеристик, що визначає конкурентне місце як окремого підприємства, так і економіки держави на світовому ринку є їх інноваційність. Неефективність притаманної українській економіці експортно-сировинної моделі розвитку поруч із високою залежністю вітчизняних підприємств від імпорту технологій та устаткування засвідчує гостру потребу переходу на інноваційний шлях, який би дав змогу реалізувати промисловий потенціал країни.

У зв'язку з цим актуалізується необхідність проведення діагностики стану інноваційної активності промисловості регіонів України з метою визначення перспектив їх подальшого розвитку в умовах глобалізації світової економічної системи.

У наукових колах особливо часто наголошується на критичній важливості активізації інноваційної діяльності в процесі модернізації національної економіки, що вимагає кардинальних зрушень в інституційному середовищі забезпечення сприятливого клімату, в академічному середовищі, яке б генерувало дослідження та розробки, а також у середовищі бізнесу, що покликане займатись комерціалізацією інновацій. Ґрунтовні дослідження зазначеної проблематики представлені в працях Н. Бондарчук [1], Б. Буркинського [2], М. Гамана [4], В. Копитко [9], а також групи науковців під керівництвом академіка НАНУ В. Гейця [6; 7] та А. Крисоватого, Є. Савельєва [11].

Однак поточна економічна ситуація, за якої Україна продовжує втрачати свої позиції у рейтингу країн світу за індексом конкурентоспроможності¹ [10], зумовлює необхідність проведення подальших досліджень й надання відповідних аналітичних оцінок як на макро-, так і на мезорівні.

¹ У 2016 р. Україна зайняла 85-е місце серед 138 країн світу, втративши за рік шість позицій.

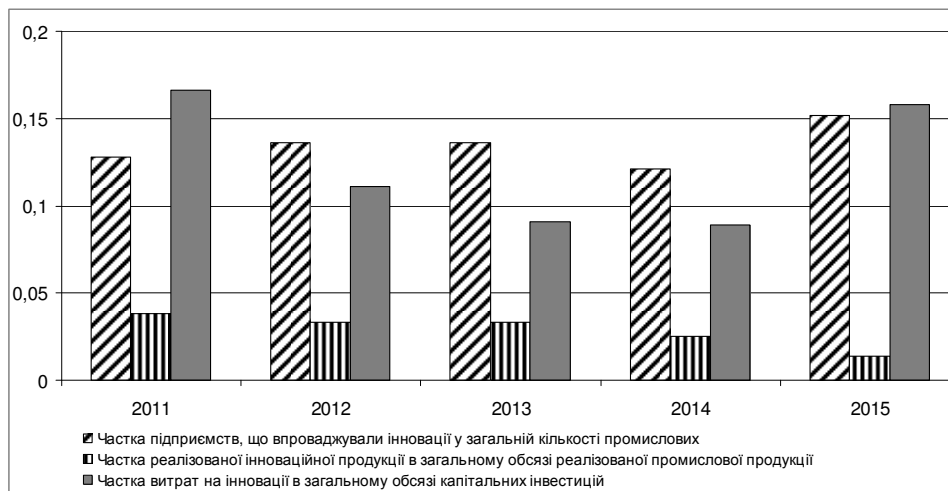
Метою статті є визначення рівня інноваційної активності промисловості України у розрізі її областей і розробка рекомендацій щодо її подальшого підвищення.

Інноваційну активність промисловості України характеризують такі показники, як частка підприємств, що впроваджували інновації у загальній кількості промислових, частка реалізованої інноваційної продукції в загальному обсязі реалізованої промислової продукції, а також частка витрат на інновації в загальному обсязі капітальних інвестицій.

Незважаючи на те, що кількість підприємств, які впроваджували інновації по Україні зростала (18,8% порівняно із 2011 р.) (рис. 1), їх витрати на інновації в загальному обсязі капітальних інвестицій щорічно зменшувались. Лише у 2015 р. частка витрат у загальному обсязі капітальних інвестицій наблизилась до досягнення рівня 2011 р. Натомість значення частки реалізованої інноваційної продукції в загальному обсязі реалізованої промислової продукції продовжувало спадати і за 2015 р. знизилось у 2,5 разу порівняно з 2011 р.

Рисунок 1

Динаміка показників інноваційної активності в Україні

Джерело: побудовано за [3; 5; 8].

Шляхом інтегрування вищезгаданих показників розраховано інтегральні індекси інноваційної активності промислових підприємств, на основі значень яких проведено групування регіонів України (табл. 1).

Таблиця 1

Групування регіонів України за значенням інтегрального індексу інноваційної активності

2011 р.		2012 р.		2013 р.		2014 р.		2015 р.	
Хмельницька	0,689	Сумська	0,709	Сумська	0,689	Сумська	0,824	Сумська	0,682
Сумська	0,588	Хмельницька	0,708	Харківська	0,676	Харківська	0,585	Харківська	0,619
Тернопільська	0,492	Харківська	0,645	Івано-Франківська	0,654	Миколаївська	0,424	Миколаївська	0,557
Житомирська	0,468	Тернопільська	0,553	Вінницька	0,537	Вінницька	0,398	Кіровоградська	0,501
Запорізька	0,429	Кіровоградська	0,495	Миколаївська	0,51	Полтавська	0,365	Херсонська	0,394
Харківська	0,419	Одеська	0,49	Херсонська	0,495	Івано-Франківська	0,364	Дніпропетровська	0,384
Івано-Франківська	0,396	Херсонська	0,485	Волинська	0,43	Херсонська	0,36	Львівська	0,361
Полтавська	0,343	Івано-Франківська	0,47	Хмельницька	0,416	Чернівецька	0,346	Запорізька	0,337
Україна	0,298	Чернівецька	0,428	Кіровоградська	0,415	Запорізька	0,309	Україна	0,327
Черкаська	0,288	Вінницька	0,379	Житомирська	0,407	Кіровоградська	0,295	Чернівецька	0,316
Миколаївська	0,274	Миколаївська	0,357	Чернівецька	0,38	Одеська	0,281	Одеська	0,314
Волинська	0,251	Полтавська	0,351	Чернігівська	0,377	Закарпатська	0,276	Івано-Франківська	0,311
Одеська	0,235	Житомирська	0,339	Запорізька	0,364	Волинська	0,274	Вінницька	0,303
Кіровоградська	0,225	Закарпатська	0,334	Закарпатська	0,36	Україна	0,273	Тернопільська	0,283
Донецька	0,217	Запорізька	0,305	Україна	0,32	Львівська	0,265	Черкаська	0,267
Херсонська	0,214	Україна	0,304	Львівська	0,26	Рівненська	0,224	Полтавська	0,258
Закарпатська	0,193	Волинська	0,286	Черкаська	0,233	Тернопільська	0,222	Житомирська	0,251
Чернівецька	0,192	Черкаська	0,249	Тернопільська	0,231	Хмельницька	0,206	Закарпатська	0,247
Луганська	0,17	Чернігівська	0,219	Донецька	0,203	Черкаська	0,178	Волинська	0,184
Вінницька	0,128	Львівська	0,207	Одеська	0,195	Донецька	0,173	Хмельницька	0,168
Чернігівська	0,128	Рівненська	0,207	Полтавська	0,192	Київська	0,155	Київська	0,159
Львівська	0,113	Луганська	0,206	Рівненська	0,188	Чернігівська	0,151	Чернігівська	0,147
Рівненська	0,108	Донецька	0,193	Дніпропетровська	0,166	Житомирська	0,145	Донецька	0,128
Київська	0,065	Дніпропетровська	0,101	Луганська	0,163	Дніпропетровська	0,118	Рівненська	0,078
Дніпропетровська	0,044	Київська	0,056	Київська	0,124	Луганська	0,063	Луганська	0,045

□ – високий рівень інноваційної активності (0,67÷1,0);

□ – середній рівень інноваційної активності (0,34÷0,66);

□ – низький рівень інноваційної активності (0,0÷0,33).

Відповідно до визначеної градації, для переважної більшості областей (16-ти як у 2011 р., так і упродовж 2014–2015 рр.) характерний низький рівень інноваційної активності. Окрім цього, спостерігалось скорочення групи середнього рівня інноваційної активності до 7-ми областей у 2015 р. (проти 12-ти у 2013 р.), що свідчить про затримку інноваційного розвитку промисловості України та відсутність позитивної динаміки. Лише у 2012–2013 рр. кількісний розподіл між групами низького і середнього рівнів був практично однаковим, враховуючи, що Закарпатська область була не межі переходу до вищої групи.

Лідером серед регіонів України за *рівнем інноваційної активності* упродовж 2012–2015 рр. незмінно була Сумська область. Найвище значення індексу було зафіксовано у 2014 р. на рівні 0,824 пункту, що зумовлено насамперед найбільшою часткою витрат на інновації в загальному обсязі капітальних інвестицій промислових підприємств – 61,9%, а також часткою реалізованої інноваційної продукції розміром 10,4%. Слід зазначити, що упродовж аналізованого періоду витрати на інновації 10–20% промислових підприємств, що їх впроваджували, перебували в межах 26–28% загального обсягу капітальних інвестицій у 2011–2013 рр., а частка реалізованої продукції з інноваційною складовою в загальному обсязі реалізованої промислової продукції становила 10,4–12,4%. Однак у 2015 р. спостерігалось зменшення частки витрат на 45,1 відсоткового пункту (в. п.), а реалізованої інноваційної продукції – на 3,3 в. п.

До групи *середнього рівня інноваційної активності* у 2015 р., як і в 2014 р., увійшло 7 областей, зокрема ті, які зберегли свої позиції з попереднього року (Харківська, Миколаївська, Херсонська), а також області, які піднялися в рейтингу через збільшення витрат на інновації в загальному обсязі капітальних інвестицій – Дніпропетровська область (на 43,8 в. п.), Кіровоградська (на 5 в. п.) – та частки підприємств, що впроваджували інновації – Львівська (на 5,8 в. п.) і Запорізька (на 3,3 в. п.). Водночас у Миколаївській, Кіровоградській, Херсонській областях також зросла кількість інноваційних підприємств відповідно на 13,6 в. п., 10,1 в. п. та 9,9 в. п.

Регіони із *низькою інноваційною активністю* (16 областей України у 2015 р.) умовно можна поділити на три підгрупи.

Перша підгрупа – це регіони, які упродовж аналізованого періоду стабільно характеризувались низькою інноваційною активністю. Сюди належать Луганська, Рівненська, Донецька, Київська та Черкаська області. Їм притаманна мала кількість підприємств, що впроваджували інновації, а отже, їх частка реалізованої інноваційної продукції в загальному обсязі реалізованої промислової продукції була менше 1%. Частка витрат на інновації не перевищувала 6% в загальному обсязі капітальних інвестицій, за винятком Донецької області, в якій значення цього показника зросло на 10,2 відсоткового пункту до попереднього року і становило 16,7%.

Другу підгрупу сформували області, які мають потенціал до нарощення інноваційної активності, про що свідчить динаміка змін їх первинних показників упродовж аналізованого періоду. До неї увійшли Одеська, Закарпатська, Волинська і Чернігівська області. Частка підприємств, що впроваджували інновації в Одеській області, не опускалась нижче 10%, а у 2015 р. цей показник зріс до 17,2%. Однак частка витрат на інновації в загальному обсязі капітальних інвестицій промислових підприємств піддавалася різким коливанням (з 27,1% у 2012 р. до 2% у 2013 р.; з 19,5% у 2014 р. до 2,8% у 2015 р.). У 2015 році їх частка реалізованої інноваційної продукції в загальному обсязі реалізованої промислової продукції (2,2%) повернулася до значення 2011 р., хоча у 2012–2013 рр. спостерігалось її збільшення до 3,6%.

Протилежна ситуація спостерігалась у Закарпатській області. Незважаючи на стабільно низьку кількість промислових підприємств, що впроваджували інновації (не більше 8,5% від загальної кількості підприємств), їх частка реалізованої інноваційної продукції упродовж 2011–2014 рр. досягала одних із найвищих значень порівняно з іншими областями. У 2015 р. цей показник становив 4,6%, знизившись на 10,9 відсоткового пункту відносно 2013 р., що не завадило втриматись на другій позиції у загальному рейтингу реалізованої інноваційної продукції. Натомість частка витрат на інновації в загальному обсязі капітальних інвестицій промислових підприємств Закарпаття не перевищувала 3%, за винятком 2012 р. (5%), що зумовило низькі позиції порівняно з рештою областей.

У Волинській та Чернігівській областях частки інноваційних підприємств упродовж аналізованого періоду були близькими за значеннями та коливались у межах 8–14%, хоча кращі показники як за часткою реалізованої інноваційної продукції, так і за часткою витрат на інновації демонструвала Волинська область. Проте, незважаючи на позитивну динаміку попередніх років, у 2015 р. спостерігалось зниження витрат на інновації до попереднього року (у Волинській області – на 18,2 в. п.; у Чернігівській – на 7,8 в. п.), що спричинило скорочення частки реалізованої інноваційної продукції.

Третя підгрупа – це області, які упродовж попередніх років демонстрували середній рівень інноваційної активності, однак у 2015 р. не втримали своїх позицій. До цієї підгрупи належать Чернівецька, Івано-Франківська, Вінницька, Полтавська та Житомирська області.

Для них характерними були частка інноваційних підприємств на рівні 13–15% у загальній кількості промислових підприємств (за винятком Івано-Франківської області – 18,4%). Їх витрати на інновації становили переважно менше 5% (за винятком Чернівецької області, де це значення у 2015 р. досягло 7,3%, а також Вінницької області – 24,7%, що відображало зростання на 22,2 в. п. відносно 2011 р.). Підприємства цих областей у 2015 р. реалізовували інноваційну продукцію в межах 1,5–2% від загального обсягу реалізованої промислової продукції.

В межах цієї підгрупи можна також виокремити Тернопільську і Хмельницьку області, які не відновили свого зростання після кризового 2013 р. Хмельницька область зазнала найбільшого спаду (52,1 в. п. відносно 2011 р.), що стало переважно наслідком зменшення частки інноваційних підприємств вдвічі, а також їх витрат на інновації (-37,9 в. п.). Частка реалізованої інноваційної продукції в загальному обсязі реалізованої промислової продукції підприємств Хмельницької області упродовж аналізованого періоду не перевищувала 2%, а протягом 2014–2015 рр. ще зменшилась до 0,7%.

Значне падіння інноваційної активності (20,9 в. п. відносно 2011 р.) спостерігалось також у Тернопільській області. Незважаючи на відновлення частки підприємств, що впроваджували інновації у 2015 р. на рівні 2011 р. (17%), частка реалізованої інноваційної продукції в загальному обсязі реалізованої промислової продукції у 2015 р. становила лише 1,4% (проти 7,6% у 2011 р.), а витрати на інноваційну діяльність знизились на 16,4 в. п. відносно 2011 р.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що загалом у 2015 р. у регіонах України спостерігалось похвалення інноваційної діяльності промислових підприємств, ознаками якого були:

1) відновлення значень показника частки підприємств, що впроваджували інновації у загальній кількості промислових підприємств до рівня 2011–2012 рр. у 18 областях, з яких найбільше зростання відбулось у Миколаївській (на 14 відсоткових пунктів), у Кіровоградській (на 9,3 в. п.), у Херсонській (на 8,8 в. п.), у Полтавській області (на 7,2 в. п.), проте у Волинській, Закарпатській, Луганській, Тернопільській та Хмельницькій областях цей показник не перевищив значення 2011 р.;

2) збільшення значень показника частки витрат на інновації в загальному обсязі капітальних інвестицій у 9-ти областях, з яких найбільше у Дніпропетровській (на 43,8 в. п. порівняно з 2014 р.) і Донецькій (на 10,2 в. п.);

3) відновлення значень показника частки реалізованої інноваційної продукції в загальному обсязі реалізованої промислової продукції до значень попереднього року – в Житомирській і Чернівецькій областях.

Водночас інноваційна активність стримувалась такими негативними ознаками:

1) зменшенням значень показника частки підприємств, що впроваджували інновації у загальній кількості промислових підприємств порівняно з 2014 р. у Рівненській та Донецькій областях;

2) зниженням значень показника частки реалізованої інноваційної продукції в загальному обсязі реалізованої промислової продукції у всіх областях України, за винятком лише Житомирської та Чернівецької областей;

3) зменшенням значень показника частки витрат на інновації в загальному обсязі капітальних інвестицій до попереднього року в 14-ти областях, з яких найбільше порівняно з 2011 р. – у Хмельницькій (на 37,9 в. п.), у Житомирській (на 32,1 в. п.), у Тернопільській (на 16,4 в. п.), у Сумській (на 11,1 в. п.), у Волинській області (на 10,2 в. п.).

Упродовж 2013–2015 рр. частка реалізованої інноваційної продукції в загальному обсязі реалізованої промислової продукції щорічно зменшувалась у Івано-Франківській, Луганській, Тернопільській і Хмельницькій областях.

Слід зазначити, що області Західного регіону упродовж аналізованого періоду перебували у групах середнього й низького рівнів інноваційної активності. Івано-Франківська область звично займала високі позиції у 2011–2014 рр., як і Тернопільська область у 2011–2012 рр. Однак у 2015 р. лише Львівська область опинилась у групі середнього рівня, піднявшись на 24,8 відсоткового пункту відносно 2011 р. На межі середнього і низького рівнів балансували такі області, як Закарпатська, Чернівецька та Волинська. Рівненська область упродовж 2011–2014 рр. займала найнижчі позиції серед областей Західного регіону.

Таким чином, рівень інноваційної активності по Україні демонструє незначні ознаки відновлення за такими первинними показниками, як частка підприємств, що впроваджували інновації у загальній кількості промислових підприємств (у 66,7% областей зросли значення цього показника відносно 2011 р.) і частка витрат на інноваційну діяльність (лише у 37,5% областей значення перевищили рівень 2011 р.). Однак обсяги реалізованої інноваційної продукції в загальному обсязі реалізованої промислової продукції продовжують спадати. Лише Львівська та Харківська області у 2015 р. продемонстрували збільшення значення відповідного показника відносно рівня 2011 р.

Узагальнення результатів дає можливість запропонувати заходи щодо підвищення рівня інноваційної активності в Україні. На загальнодержавному рівні необхідним є:

- формування інноваційної системи, націленої на отримання результату й економічної віддачі на рівні проекту, підприємства, суспільства;
- формування інноваційної інфраструктури для забезпечення координації взаємодії та комунікаційного процесу суб'єктів інноваційної системи, які відповідають за різні функціональні сфери (продукування ідей, дослідницькі розробки, маркетингові дослідження ринку, налаштування бізнес-процесів, фінансування проектів, комерціалізація інноваційного продукту), а також для формування єдиного ланцюга, що веде від фундаментальних досліджень до високотехнологічного і наукомісткого виробництва;
- реалізація інноваційної спеціалізації, визначення та комплексна підтримка тих видів економічної діяльності, розвиток яких має най-

більш важливе стратегічне значення для конкурентоспроможності країни на глобальному ринку на найближчі десятиліття;

- розроблення програми підтримки підприємств, які здійснюють інноваційну діяльність, із чіткими критеріями відбору, прозорими механізмами стимулювання і забезпеченням консультаційного супроводу упродовж усього циклу розробки та імплементації інноваційного продукту;
- розроблення програми розвитку людського капіталу й утримання талантів всередині країни;
- підвищення якості освіти та престижу науки, а також забезпечення міжнародної академічної мобільності й можливості спільних наукових досліджень з найбільш активними центрами інноваційних розробок;
- формування сприятливого бізнес-середовища, яке створює умови для ефективного функціонування підприємств, інвестування і розвитку їх інноваційної діяльності, зокрема забезпечення захисту прав власності як одного з найважливіших факторів розвитку інноваційної діяльності та передумови того, що результати цієї діяльності залишаться в межах національного кордону;
- залучення органів місцевого самоврядування до участі у міжнародних науково-дослідних програмах співробітництва в галузях наукових і технічних досліджень, а також поглиблення кооперації з основними інноваційними центрами;
- імплементація механізмів залучення прямих іноземних інвестицій з високою часткою науково-дослідних розробок.

Таким чином, перспективи подальших досліджень полягають у напрацюванні методів створення сприятливого інноваційного клімату, а також пошуку методів модернізації основного капіталу як одних з визначальних чинників підвищення рівня інноваційної активності в Україні.

Список використаної літератури

1. Бондарчук Н. В. Стан та перспективи розвитку інноваційних процесів в Україні [Електронний ресурс] / Н. В. Бондарчук // Вісник Дніпропетровського державного аграрного університету. – 2013. – № 2. – С. 205–209. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/vddau_2013_2_51.
2. Буркинський Б. В. Інноваційна стратегія у соціально-економічному розвитку регіонів / Б. В. Буркинський, Є. В. Лазарева. – Одеса : ІПРЕЕД НАН України, 2007. – 140 с.

3. Впровадження інновацій на промислових підприємствах : стат. інформ. [Електронний ресурс] / Офіц. сайт Держ. служби статистики України. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
4. Гаман М. В. Державне управління інноваціями: Україна та зарубіжний досвід : моногр. / М. В. Гаман. – К. : Вікторія, 2004. – С. 104–131.
5. Інноваційна активність : стат. інформ. [Електронний ресурс] / Офіц. сайт Держ. служби статистики України. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
6. Інноваційна Україна 2020 : нац. доп. / за заг. ред. В. М. Гейця та ін. ; НАН України. – К., 2015. – 336 с.
7. Інтеграційні можливості України: перспективи та наслідки : наук. доп. / за ред. В. М. Гейця, Л. В. Шинкарук ; НАН України, Ін-т екон. та прогнозув. НАН України. – К., 2014. – 92 с.
8. Капітальні інвестиції за видами промислової діяльності : стат. інформ. [Електронний ресурс] / Офіц. сайт Держ. служби статистики України. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
9. Копитко В. І. Проблеми розвитку інновацій на регіональному рівні в Україні / В. І. Копитко // Український журнал прикладної економіки. – 2016. – Т. 1, № 2. – С. 67–72.
10. Позиція України в рейтингу країн світу за Індексом глобальної конкурентоспроможності 2016–2017 [Електронний ресурс] // Економічний дискусійний клуб. – Режим доступу : <http://edclub.com.ua/analitika/pozyciya-ukrayiny-v-reytingu-krayin-svitu-za-indeksom-globalnoyi-konkurentospromozhnosti-1>.
11. Регіональні перетворення у світовому та українському вимірах : моногр. / за ред. А. І. Крисоватого, Є. В. Савельєва ; Терноп. нац. екон. ун-т. – Тернопіль : ТНЕУ, 2016. – 388 с.

Стаття надійшла до редакції 14 вересня 2017 р.